

24. Кодекс законів про працю України // ВВР. –1971. – № 50. –Ст.375.

25. Закон України “Про державну службу” // ВВР України. -1993. -№ 52. -Ст.490.

26. Постанова Кабінету Міністрів УРСР “Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ УРСР” від 29.07.1991 р., № 114 // 36. нормативних актів України з питань правопорядку. –К., 1993. –583 с.

27. Симорот З.К., Машок А.Р., Монастырский Е.П., Данченко Н.И. Применение законодательства, регулирующего дисциплину труда рабочих и служащих. –К.: Наук. думка, 1980. –242 с.

28. Пятков А.В. Укрепление трудовой дисциплины

(правовые вопросы). –М.: Наука, 1979. –168 с.

29. Гавриленко Д.А. Дисциплина в советском государственном аппарате и организационно-правовые средства её обеспечения. –Минск: Наука и техника, 1979. –152 с.

30. Белявская О.А. Уголовная политика в Японии. –М.: Знание, 1992. –256 с.

31. Постановление Госкомитета СССР по труду и социальным вопросам «Типовые правила внутреннего трудового распорядка для рабочих и служащих предприятий, учреждений и организаций» от 20.07.1984 г., № 213 // Бюллетень Госкомитета СССР по труду и социальным вопросам. –1984. -№ 1.

Надійшла до редколегії 26.09.2003

МАЛИКОВ В.В. СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА С ДРУГИМИ СФЕРАМИ ОБЩЕСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ

Обобщены существующие взгляды относительно общественного порядка, общественной безопасности, правопорядка и общественного благоустройства как совокупного сложного социального явления.

MALIKOV V.V. THE PARITY OF CONCEPT OF THE SOCIAL ORDER WITH OTHER SPHERES OF THE PUBLIC ATTITUDE

Existing sights concerning a social order, public safety, the law and order and a public accomplishment as cumulative complex social phenomenon are generalized.

А.М. ОРЛЕАН

канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.213

ЛЮДИНА ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ

Наведені нові аргументи на користь перегляду традиційного поняття предмета злочину та визнання ним людини.

У великій кількості складів злочину закон передбачає кримінальну відповідальність за злочинний вплив на людину або за злочинне поводження з людиною. Різні види вбивств, підміна дитини, захоплення заручника, викрадення людини, торгівля людьми тощо, є злочинами, які можуть бути вчинені лише відносно людини. М.Й. Коржанський, А.М. Ігнатів, О. Дмитрієва та інші науковці називають людину предметом у таких складах злочину [1, с.103; 2, с.111; 3, с.15; 4, с.305]. Відповідно до визначень предмета злочину, наведених у роботах В.Я. Тація, П.С. Матишевського, А.В. Савченко, А.В. Наумова та інших науковців, які визнають предметом “речі матеріального світу...”, наведені вище склади злочину є безпредметними; людину відносно якої вчинюється такий злочин, вони визнають потерпілою від злочину [5, с.106; 6, с.47; 7,

с.163; 8, с.76]. Ці дві протилежні позиції існують паралельно, і у літературі майже відсутні аргументи “за” чи “проти” по них, що не сприяє формуванню єдиної кримінально-правової доктрини.

Спробуємо проаналізувати роль та значення людини у складах злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за злочинний вплив на особу або злочинне поводження з особою та з’ясувати: чи можна вважати людину предметом злочину?

Спочатку проаналізуємо позицію, згідно з якою у названих вище складах злочинів людина розглядається як потерпілий. Кримінальне законодавство України не має власного визначення потерпілого, тому в кримінальному праві найчастіше використовують визначення, закріплене у кримінально-процесуальному законі. Відповідно до ч.1

ст.49 КПК України потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну чи матеріальну шкоду. Але на практиці зустрічаються випадки, коли людині, відносно якої вчинюється злочин, не заподіюється жоден із названих видів шкоди. Наприклад, коли продаж людини, захоплення людини в якості заручника або експлуатація дитини здійснюється за згодою особи і вона сама не вважає себе потерпілою. Незважаючи на наявність такої згоди, спричинення шкоди об'єкту злочину не виключається. У цій ситуації людина, відносно якої вчинено злочин, не є потерпілою, і тому залишається немовби осторонь обставин, що підлягають розгляду в справі, чого допустити не можна.

З іншого боку, під назване у КПК поняття потерпілого достатньо часто підпадають інші, крім тих, відносно яких безпосередньо вчинюється злочин, особи. Це можуть бути родичі людини, на очах яких вчинюється її умисне вбивство, батьки дитини, яку підмінили, чоловік, батьки чи родичі жінки, яку звалтували або інші особи, яким злочином була спричинена моральна, фізична чи майнова шкода. Коли, розглядаючи такі злочини, ми кажемо про потерпілого, то маємо на увазі будь-кого з них. Такий стан справ позбавляє кримінально-правові терміни чіткості та конкретності.

Слід підкреслити, що розглянуті невідповідності існують у кримінальному праві не тому, що використовуються визначення потерпілого, наведене у кримінально-процесуальному законі. Розроблені науковцями спеціально для кримінального права, вони не усувають названих недоліків. А.В. Савченко, наприклад, визначає потерпілого як "фізичну особу, якій злочином безпосередньо заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду" [5, с.106]. М. Сенаторов вважає, що потерпілого слід визначити як "соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), благу чи праву якого, що перебуває під охороною кримінального закону, злочином заподіяна шкода, або створюється загроза такої" [9, с.210]. Як бачимо, наукові визначення потерпілого, розроблені спеціально для кримінального права, також залишають названі вище питання відкритими.

З ч.2 та 3 ст.49 КПК України випливає, що потерпілим може бути лише громадянин, тобто людина. Тут виникає запитання: як ми позначимо тварину у такому складі злочину, як "жорстоке поводження з тваринами"? Адже вона не є людиною, а значить не є і потерпілою від злочину. Навіть цитоване вище, розроблене М. Сенаторовим визначення потерпілого як соціального суб'єкта, не дозволяє визнати тварину потерпілою, і така ситуація представляється цілком логічною. Однак у законі йдеться саме про тварину, значить вона (тварина) виступає обов'язковою ознакою цього злочину, оскільки якщо не було тварини, то немає й означеного складу злочину. Як бачиться, цей склад злочину є предметним, і тварина є ні чим іншим, як предметом злочину. Однак такий висновок не буде відповідати тим визначенням предмета злочину, в яких він визнається як "будь-які речі матеріального світу...". Відповідно до таких визначень предмета злочину жорстоке

поводження з тваринами є безпредметним злочином, оскільки живих істот не можна розглядати як речі матеріального світу. Те ж саме стосується і злочинів, що передбачають вплив на людину або злочинне поводження з людиною: визнати людину предметом злочину відповідно до визначень предмета, подібних наведеному вище, неможливо, а визнання людини потерпілою особою у таких складах злочину, як ми наголошували вище, породжує певні проблеми.

Отже, розширення поняття предмета злочину для того, щоб воно могло охоплювати живих істот, у тому числі людей, представляється достатньо обгрунтованим кроком. Противники такого розширення поняття предмета злочину не бажають назвати людину предметом або тому, що визнання людини як суб'єкта суспільних відносин предметом злочину ставить під загрозу обгрунтованість теорії об'єкта як суспільних відносин [10, с.65], або тому, що таке отождоження здається їм не етичним. Їхні опоненти, навпаки, вважають, що "...такий делікатний підхід є зайвим. Тіло людини, його частини згідно зі здоровим глуздом є предметом посягання, речовою базою життя, здоров'я, а інколи честі та гідності особи" [2, с.111]. М.І. Коржанський вважає, що "предмет злочину – це конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного або психічного впливу на який спричиняється соціально небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин" [1, с.103], визнаючи, таким чином, людину предметом злочину. Таку позицію підтримують й інші науковці [11, с.41; 4, с.305]. Російські вчені сьогодні впевнено називають предметом у складі злочину "торгівля неповнолітніми" – неповнолітніми [3, с.15].

В.Я. Тацій хоч і не вважає людину предметом злочину, але стверджує, що "предметом суспільних відносин, які виступають об'єктом злочину, справедливо визнається все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують саме ці відносини. Тому, як предмети суспільних відносин можуть виступати, передусім, різного роду фізичні тіла, речі (природні об'єкти, різні товари або предмети), які не володіють ознаками товару, а також сама людина (курсив наш – А.О.)" [12, с.27]. Отже, у вітчизняній науці існує прецедент, коли людину називають предметом у певних ситуаціях. То чому ж вважати не етичним визнання людини предметом злочину? Адже для термінологічної уніфікації таке розуміння предмета злочину є дуже корисним. Воно дозволяє позбавитись очевидної непослідовності, коли незаконна торгівля отруйними речовинами (ст.321), підробленими документами (ст.358), наркотичними засобами (ст.307), вогнепальною зброєю (ст.263), крадіжка (ст.185) та вимагання (ст.188) визнаються предметними, а торгівля людьми (ст.149), викрадення людини (ст. 146), захоплення заручників (ст.147) тощо – безпредметними злочинами. Краще відмовитись від удаваної неетичності віднесення людини до числа предметів. До того ж, питання про необхідність включення до визначення предмета злочину інших (крім речей матеріального світу) субстанцій, таких як, наприклад, інформація, останнім часом все частіше піднімається науковцями. Наприклад,

В.С. Азаров та О.Е. Радутний пропонують вважати інформацію предметом злочину [13].

В літературі справедливо наголошується, що коли предмет вказано у самому законі, злочин є предметним [6, с.49]. Тому будь-які заперечення тези, згідно з якою людина є предметом таких злочинів, як торгівля людьми, викрадення людини, захоплення заручників тощо, будуть необґрунтованими саме тому, що вони суперечать закону. В названих складах злочинів, предмет завжди вказується у самому законі, або однозначно впливає з його змісту, ним є людина.

Тому, на наш погляд, слід підтримати необхідність такого розширення поняття предмета злочину, щоб воно могло включати людину або іншу живу істоту. Для цього пропонуємо визначити *предмет злочину як певну матеріальну або іншу субстанцію, на яку безпосередньо впливає, або відносно якої вчинює певні дії злочинець під час злочинного посягання, з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність конкретного складу злочину в діях особи.*

У тих випадках, коли в конкретному складі злочину передбачена кримінальна відповідальність за злочинне поводження або за злочинний вплив на людину (особу), предметом злочину може виступати людина лише в період свого життя. Отже, важливим є встановлення початкового та кінцевого моментів життя людини, відносно якої вчинюється злочин. Загальновизнаною у кримінально-правовій літературі є точка зору, згідно з якою життя людини розпочинається із початком фізіологічних пологів та закінчується настанням біологічної смерті, коли внаслідок зупинки серця у тканини організму перестає надходити кисень, і починаються незворотні процеси розпаду клітин центральної нервової системи [14, с.148; 15, с.141-142]. Такі рамки життя спочатку використовувались стосовно складів злочинів, що передбачають відповідальність за вбивство, однак поступово поширились і на інші злочини. Наприклад, спричинення медичним працівником тілесних ушкоджень плоду до початку пологів, суди не кваліфікують як неналежне виконання професійних обов'язків або як спричинення тяжких (або інших) тілесних ушкоджень людині (плоду). Хоча формальних, передбачених кримінальним законом перепон для такої кваліфікації немає. Перепони закладено в наших стереотипах мислення: коли, навчаючись у вузі, майбутній юрист дізнається, що "в кримінально-правовому розумінні життя починається тоді, коли людина народилася..." [16, с.126], він автоматично у своїй майбутній юридичній діяльності не відносить випадки спричинення шкоди ще не народженій людині до злочинів.

В.А. Глушков розглядав цю проблему з точки зору розмежування незаконного абортів й умисного вбивства, та дійшов до висновку про необхідність у певних випадках кваліфікувати як умисне вбивство спричинення смерті життєздатному плоду до початку пологів [17, с.117-118]. Неюридичні науки, що вивчають розвиток людини, не обмежуються моментом її народження та відносять до етапів життя пренатальний (внутрішньоутробний) період. Цей період триває в середньому 266 днів та складається з

трьох стадій: передзародкової, зародкової та стадії плоду. Причому вже на початку сьомого місяця розвитку плід набуває здатність до виживання у повітряному середовищі [18, с.8]. Тому, враховуючи необмежений прогрес медицини та її потреби, сьогодні вкрай важливо захистити людину не тільки після народження, але й протягом усього життя. Викладене спонукає порушувати питання або про необхідність визнання предметом злочину людини у пренатальному періоді, або про внесення до кримінального закону норми, що передбачатиме відповідальність за незаконне використання плодів та ембріонів, або за спричинення їм шкоди. Для того, щоб не ламати традиційне для кримінального права уявлення про рамки життя людини та враховуючи особливості кінцевої мети незаконного використання плодів і ембріонів (діагностика, терапія, наукові дослідження, промислове використання) [19, с.100-102], а також нехарактерність її для складів злочину, предметом яких є людина, доцільніше використати другий варіант. Звісно, необхідність доповнення Кримінального кодексу України нормою, яка передбачатиме відповідальність за спричинення шкоди чи за незаконне використання плодів та ембріонів, та правильність побудови такої норми повинна бути обґрунтованою та перевіреною за допомогою теорії криміналізації.

Разом із тим, слід звернути увагу на те, що здатний до позаутробного життя плід, штучно вивільнений з утроби матері, завжди можна визнавати народженою людиною в складах, де предметом злочину є людина. Це пояснюється тим, що вивільнення із утроби матері у будь-якій формі (наприклад, кесарів розтин) плоду, здатного до виживання у повітряному середовищі, автоматично знаменує народження дитини, права якої охороняє кримінальне законодавство.

Викладене дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, предмет злочину доцільно визначити як певну матеріальну або іншу субстанцію, на яку безпосередньо впливає, або відносно якої вчинює певні дії злочинець під час злочинного посягання, з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність конкретного складу злочину в діях особи. По-друге, звичні для кримінально-правової охорони потребують розширення. Зокрема, вивільнення із утроби матері у будь-якій формі плоду, здатного до виживання у повітряному середовищі (наприклад, кесарів розтин), слід вважати моментом народження дитини, після чого остання підпадає під захист кримінального законодавства. Тому у складах, де в якості предмета злочину закріплена людина, предметом можуть визнаватись і людські плоди, котрі за своїм віком досягли здатності до виживання у повітряному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М., 1980. – 248 с.
2. Уголовное право России: Учебник. – В 2-х т. – Т.1.: Общая часть / Отв. ред. А.Н. Игнатов, Ю.А. Красиков. – М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 639 с.

3. Дмитриев О. Уголовно-правовая характеристика торговли несовершеннолетними // Уголовное право. -2002. -№ 3. -С.14-16.
4. Курс советского уголовного права. -Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. -Т.1.: Часть общая. -648 с.
5. Александров Ю.В., Антипов В.И. Володько Н.В. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник /Под ред. Клименко В.А., Мельника Н.И. -К.: Атика, 2002. -448 с.
6. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. -Харьков: Выща школа, 1988. -198 с.
7. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. -М.: Изд-во БЕК, 2000. -590 с.
8. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. -К.: Юрінком Інтер, 2000. -272 с.
9. Сенаторов М. Поняття потерпілого від злочину в кримінальному праві // Юридичний вісник АПН України. -2003. -№ 1. -С.202-210.
10. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. -Харьков: Вища школа, 1982. -170 с.
11. Смитиенко В.Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР. -К.: Вища шк., Головное изд-во, 1989. -243 с.
12. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посібник. -Харків: УкрЮА, 1994. -76 с.
13. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання або розголошення комерційної таємниці // Право України. -2002. -№ 3. -С.100-113.
14. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник /Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. -К.: Юрінком Інтер, 1999. -896 с.
15. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина Особлива. -К.: Генеза, 1998. -592 с.
16. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник /Відп. ред. В.І. Шакун. -К.: Правові джерела, 1998. -896 с.
17. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения. -К.: Вища школа, 1987. -200 с.
18. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-х т. -М.: Мир, 1996. -Т.2. -376 с.
19. Рекомендация № 1046 (1986) по использованию эмбрионов и плодов человека в целях диагностики, терапии, научных исследований, промышленного использования и торговли, принятая 38-й очередной сессией Парламентской Ассамблеи Совета Европы // Права человека и профессиональная ответственность врачей в документах международных организаций. -К.: Ассоциация психиатров Украины, 1996. -С.100-102.

Надійшла до редколегії 04.12.2003

ORLEAN A.M. ЧЕЛОВЕК КАК ПРЕДМЕТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Приведены новые аргументы в пользу пересмотра традиционного понятия предмета преступления и признания ним человека.

ORLEAN A.M. THE PERSON AS THE SUBJECT OF THE CRIME

New arguments for the benefit of revision of traditional concept of a subject of a crime and a recognition by it of the person are given.

О.М. ПЕРУНОВА

Національний університет внутрішніх справ

УДК 347.922

ФОРМА І ЗМІСТ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ

Розглянуті вимоги, що пред'являються до форми та змісту позовної заяви у цивільному судочинстві.

Відповідно до ст.55 Конституції України кожен громадянин має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати в судовому порядку свої права і свободи від порушень та протиправних посягань.

Реалізація охоронюваних законом прав і інтересів громадян та юридичних осіб здійснюється шляхом пред'явлення заінтересованою особою позову або заяви (справи окремого провадження), скарги (справи, що вини-